

Bodó Barna

Szórvány – asszimiláció – szórványosodás

A szórvány divatszó. Élünk és visszaélünk vele. Könnyű, hisz nincs pontos definíciója, illetve az egyes értelmezések egy sor rugalmas (értsd: pontatlan) elemet tartalmaznak. Könnyű azért is, mert mindenkinek van saját szórványélménye és –értelmezése. Az élmény lehet irodalmi is, tudósítás például a nyelvi végekről (csángókról). Többnyire bizonyos halmozottan hátrányos helyzetet szokás hozzá asszociálni, és társadalmi méltányosságot, moralitást társítani-igényelni, „jobbító” szándékkal.

Ezenközben jóformán az alapfogalmakat illetően sincs egyértelmű tudományos álláspont, a fogalom szaktudományos szövegekben alig fordul elő. A diaszpóra más – azzal foglalkoznak szociológusok, politológusok, antropológusok, pszichológusok egyaránt. De a diaszpóra, a szétszórattatás következtében létrejövő beékelődő, migráns etnikai csoportok léte és mibenléte más helyzetet jelent. A magyar nyelvben értelmezett szórvány a történelem folyamatainak (kataklizmák kiváltotta új helyzet, megváltozott határok) következtében jön (jött) létre, a szórványban élővel megtörtén(n)ték az események, miközben a diaszpóra-lét akkor is saját elhatározás folyamánya, ha politikai kényszer váltotta ki. A szórvány a változó politikai-nemzeti közeg ellenére történő helyben maradás apóriája. A szórvány a folytonosság vállalása. Kérdésünk: meddig? Meddig vállalható a szórvány? Meddig marad(hat) meg, milyen feltételek mellett állandósítható-éltethető a szórvány?

Aki azt képzei, a kérdés nemzetpolitikailag mellékes, mivel a végeken élő (kicsiny) közösségek(?) gondja ez – komoly tévedés áldozata. A szórvány a nemzet határa. S mivel a szórvány nem statikus, a szórványosodás folyamat, a következtetés adva van: a nyelvhatár-nemzethatár folytonos mozgásban van. A szórványokkal rendelkező nemzet nyelvterület szempontjából zsugorodik. Kérdés: van-e nemzet szórvány nélkül? A felvetés annak ellenére indokolt, hogy – legalábbis Közép-Kelet-Európában – a szórványra külön kifejezés nem alakult ki egyetlen más nemzet esetében sem, a magyar tehát kivételnek számít.

A diaszpóra-lét lassan száz éve vezető témája a társadalomtudományoknak, azóta mindenképpen, hogy Israel Zangwill amerikai író megalkotta (1908-ban) az olvasztótégely fogalmát és metaforáját. Fél évszázad kellett ahhoz, hogy a jóhiszemű gondolat társadalmi zsákutcája kiderüljön, azóta az asszimiláció kérdése fontos téma nem csupán a

szociálpszichológia, de a politikai filozófia számára is. Izgató kérdések még sokáig: a világméretű vándorlások milyen társadalmi változásokat indukálnak a befogadó közegben, az idegenség mint állapot meddig tartható fenn a belépők által – milyen kapcsolati stratégiákat, társadalmi építkezést eredményez a „belül lévő kívülállás”?

Ha Európa egy-két nemzete – elsődlegesen a német – nem érezte szükségét annak, hogy a szórvány fogalmával egy sajátos léthelyzetet és politikai kérdést a közélet és a tudomány számára megjelenítsen, az nem indokolja azt, hogy a kérdés a magyar társadalomtudomány számára is az érdektelen témák közé tartozzon. Pedig erről van szó. Ugyanis a szórványról folyó kortárs diskurzus nevezhető morálisnak, szociálisnak, politikainak – csak szakmainak alig. Miközben az asszimilációt illetően Milton Gordon klasszikus elméletét követően is egy sor új, jelentős figyelmet kiváltó elmélet született, a szórványosodás folyamatát – értsd: szórványok asszimilációját – illetően mindmáig nincs átfogó elmélet.

Ebben a dolgozatban a diaszpórák és szórványok asszimilációjának összehasonlításával a szórványosodás szociálpszichológiai leírására teszek kísérletet.

1. Diaszpóra és szórvány

Nemrég a térségünket is jól ismerő amerikai társadalomkutató, Rogers Brubaker szentelt a diaszpórák kérdésének egy jelentős, összefoglaló tanulmányt.³⁰⁴ Ebből láthatni, hogy a nacionalizmuselmélet, a szociálpszichológia és az antropológia legnagyobbjai (A. Cohen, J. Clifford, B. Anderson, G. Baumann, W. Connor, St. Hall) is foglalkoznak a kérdéssel, amely egyre komplexebb értelmet és értelmezést kap. Nem csoda, hisz a fokozódó migráció korában igenis fontos kérdés, hogy megszűnik-e egyáltalán a diaszpóra-mivolt, létezik-e „tökéletes” integráció?

Az alapkérdésre mind nehezebb a válasz, mert a fogalom jelentésvilága folyamatosan gazdagodik. Brubaker a klasszikusnak mondható etnikai diaszpórák mellett a szakirodalomra hivatkozva szól jenkis, fehér, liberális diaszpóráról. Brubaker egy viszonylag friss elemzés adatait idézi, miszerint a diaszpóra kifejezést 45 értelemben használják a különböző humán- és társadalomtudományok. Értelmeztek diaszpóra tudatot, diaszpóra identitást, diaszpóra nacionalizmust és hálózatot, diaszpóra kultúrát és vallást – és még hosszan sorolhatnánk.³⁰⁵

³⁰⁴ BRUBAKER, Rogers (2005): The „diaspora” diaspora, In: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28. nr. 1. pp. 1-19.

³⁰⁵ A passzust angolul idézem, így a szöveg hangulata is érzékelhető: „There is the adjective ‘diasporist’, designating a stance or position in a field of debate or struggle. And there are the adjectives ‘diasporic’ and

Aligha meglepő ez, ha figyelembe vesszük globalizált világunk mozgásait és hálózatait. E példáktól már egyenes az út a kérdésig: ha diaszpórát konstituál mindenféle másság – lényegileg mi a diaszpóra? A helyzetek különbözőségét látva arra is számítani lehetett, amire Brubaker figyelmeztet: bár a diaszpórák elemzésében meghatározó a zsidó példa, ennek érvényessége korlátozott, a modell nem értelmezhető egy sor új helyzetben.

A hatvanas évek óta a témának van egy jelentős nemzetközi szaklapja a *Diaspora – a Journal of Transnational Studies*. Érdekes volna néhány jelentős dolgot szemlélni belőle, annak jelzésként, milyen sokszínű napjaink diaszpóra-szakirodalma. Megmaradnék mégis egy utalásnál, és ez a lap létrehozásához kapcsolódik: a diaszpórák mobilizációs potenciálja egyre inkább napi kérdés a politika számára. Napjaink társadalmi mozgásai azt mutatják, hogy a migránsok számára a befogadás, teljes integráció helyett a különeműség reprezentációja és fenntartása a fontos. B. Anderson egyenesen azt állítja, a diaszpóra sok esetben „hosszú távon” működő nacionalizmusként értelmezhető³⁰⁶ – miáltal, ha elfogadjuk a tételt, új dimenzióba lépünk át.

Brubaker dolgozatában felteszi a kérdést: miként lehet definiálni a diaszpórát, melyek *meghatározó tényezői*? Három ilyen jelöl meg: az első a területi szétszórtság, a második az anyaország felé meglévő irányultság, a harmadik pedig a határok fenntartása. A szétszórtság kérdésére nem térek ki – eléggé egyértelmű. Az anyaországi orientációt illetően az odafigyelés irányulhat egy létező országra, de akár egy elképzeltre-idealizáltra is. A cél az anyaország kollektív emlékezetének az ápolása, megőrzése, akár jelent ez élő kulturális kapcsolatot, akár nem. A harmadik tényező pedig azt láttatja, hogy a diaszpóra szándéka megőrizni, fenntartani a befogadó közegtől eltérő identitását, ellenállni az asszimilációnak. Ezzel az utóbbi tényezővel kapcsolatos a legtöbb felvetés és dilemma, hogy az egyes közösségek miként értelmezik, milyen elemekből építik fel a külön identitást védő határt. Ugyanakkor: milyen hatások teszik „porózussá”, áteresztővé ezt a falat? Meddig tarthat egy ilyen állapot? A mai világméretű migrációs folyamatok idején mindez hova vezet?

A diaszpóra-diskurzusok okán a fogalom valóságos elburjánzása valósult meg. A teoretikus közelítésekben a diaszpóra fogalom, kontextustól függően, eltérő tartalmat jelöl. Vonakozhat konkrét közösségre, elvont értelemben állapotra, ugyanakkor jelölhet folyamatot

‘diasporan’, which designate an attribute or modality – as in diasporic citizenship, diasporic consciousness, diasporic identity, diasporic imagination, diasporic nationalism, diasporic networks, diasporic culture, diasporic religion, or even the diasporic self (to enumerate only some of the most common conceptual pairings found in recent academic articles).”

³⁰⁶ ANDERSON, Benedict (1998): *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the World*, London: Verso

(diaszporizáció, de-diaszporizáció), illetve egy szakterület (diaszporológia – diaszpórakutatás).

Brubaker dolgozatában egy utalás erejéig jelen van a magyar példa is, és pedig sajátos esetként, amikor nem a közösség (tagjainak) vándorlása, hanem a határ mozgása hozta létre a diaszpórákat.³⁰⁷ Ezzel eljutottunk oda, amire utaltam: még Brubaker is, aki a budapesti Közép-Európai Egyetem tanáraként személyes tapasztalat birtokába juthatott (volna?) a diaszpóra és a szórvány jelentéstartalmának különbségét illetően, angol szövegkörnyezetben nem tartja szükségesnek jelezni, hogy a két helyzet különbözősége nem merül ki a határon túli kisebbségi mivolt indító okának eltérő voltában – itt további fontos, a helyzet eltérő jellegét meghatározó különbségek léteznek.

Lássuk a továbbiakban, miként értelmezik magyar szerzők a szórvány fogalmát. Ezekben természetesen szó sincs a diaszpóra és a szórvány párhuzamosságáról, a különbség annyira egyértelmű, hogy a diaszpóra utalásként sem merül fel. Vegyünk néhányat az ismertebb meghatározások közül. Elsőként Nagy Ödön klasszikus meghatározását illik idézni. „Szórványnak nevezük faj testvéreinknek olyan kisebb-nagyobb közösségét, települését, mely idegen fajú népek közt vagy a magyar nyelvterület romániai szigeteinek középpontjain kívül létesült, illetve a történet folyamán elpusztult magyar területen maradt fenn; a szórvány fogalmában a közösségi életnek, a településnek a szétszórtsága is benne van, de benne van főként az a vonás, hogy a *szórvány fogalmával jelölt közösségek kis számuknál és szervezetlenségükönél fogva nem élnek benne szervesen a magyar közösségben.*”³⁰⁸

Nagy Ödön természetesen erdélyiként elemzi a kérdést, és bár nem fejt ki, egyértelmű nála, hogy a kisebbségi lét sajátos esetének tekinti a szórványhelyzetet. Tétélezi a tömböt (nem ezzel a kifejezéssel), mint aminek a szórvány ellentéte, amihez viszonyítva más. Fontos elem a szervezetlenségre történő utalás, amit alighanem az intézményi háttérre, pontosabban a hiányára vonatkozó jelzés. Az idézett passzus folytatásaként ekként pontosítja a szórványhelyzetet: „A szórványok tagjai nem a népközösség fókuszai iránt rendeződnek el, mint valami mágneses erővonalon, hanem azokon kívül élnek és így a nemzet építő munkájában semmi részt sem vesznek. Virtuális lélekszám, rendezetlen tömeg a népközösség testében, amely – szerves kapcsolatait a nemzettesttel és annak műveltségével nem lévén – mint súlyos teherként szerepel vagy a kárunkra történő állandó beolvadás miatt úgy

³⁰⁷ “Diasporas have been seen to result from the migration of borders over people, and not simply from that of people over borders. Hungarians, Russians and other ethno national communities separated by a political frontier from their putative national homelands have been conceptualized as diasporas in this manner.”

³⁰⁸ NAGY Ödön: Szórvány és beolvadás, *Hitel* 1938. 4. sz.

tekinthető, mint csatorna, amelyen évről évre a népesség ezrei folynak ki és ömlenek bele egy idegen faj életerős folyamába.”

Nagy Ödön értelmezése külön figyelmet érdemel, mivel létezik egy erkölcsi olvasata. Alig két évtizeddel az államhatárokat átszabó trianoni döntés után jelzi a máig érvényes alapidilemmát és elvárást: az (anya)országnak viszonyulnia kell a nemzeti erőtérrel leszakadó nyelvi közösségekhez, mivel a szórvány sajátos létállapot, amellyel külön szembe kell nézni. A(z) akkori körülmények között) fel nem tett, de a valóság által sugallt kérdés: foglalkozik-e és miként az anyanemzet az asszimilációnak kitett helyi közösségek, nyelvszigetek kérdésével?

Bár nem szaktudományos megalapozottságú, illő megemlíteni az erdélyi szórványokat végigbarangoló és ezeket több kötetben bemutató Beke György értelmezését, aki szerint a szórványok „idegen nyelvterületbe beékelődött kyszámú, más nyelven beszélő család, kisebb csoportok”, amelyek „nyilvánvalóan nem önmagukat képviselik, hanem egy etnikai közösséget, annak tulajdonságait, erényeit és hibáit is. Az összetartó erő mindég tudatosan álított sors, amit példaadóan kell vállalni.”³⁰⁹ Lényeges elem a tudatosság, illetve a vállalt és képviselt értékek mibenléte. Erre a kérdésre még visszatérek.

A továbbiakban napjaink értelmezéseiből veszem példáimat.

Az erdélyi társadalomkutató, Ilyés Szilárd-Zoltán értelmezése elméleti indíttatású: „A szórvány, mint társadalmi kategória a kisebbségi lét egy olyan aletését írja le, amelyre az adott léthelyzetben levő személy azonosság-konstituáló tényezői közötti konfliktus jellemző. Ez a konfliktus a társadalom általános csoporttudat-konstituáló elemei, valamint az ezekhez kötődő egyetemesen elfogadott értékek és viselkedésminták között egyfelől, és a kisebbségben lévő közösség sajátos csoporttudat-konstituáló elemei, valamint az ezekhez kötődő értékek és normakövetési módozatok között másfelől húzódik, akadályozva ezzel a kisebbségi csoporthoz tartozó egyént abban, hogy a társadalmi tér teljes jogú közszereplője lehessen. Ez az értékkonfliktus az egyénben belső, lelki konfliktusként jelentkezik, és egymást kizáró alternatívákkal számoló döntésre kényszeríti őt. A nem tudatos problémamegoldás társadalmi szinten valószínűsíthetően az asszimilációnak, általában az egyneműsödésnek kedvez.”³¹⁰ Az Ilyés által leírt képlet okán kell felvetni a kérdést, lehet-e egy személy egyszerre két közösség azonos értékű tagja. Illetve elképzelhető-e az, hogy az egyént magánszférája egy bizonyos nyelvhez és kultúrához, közösségi szerepei (munkahelye,

³⁰⁹ Idézi PAPP László: A magyar-magyar sorsközösség jövője, *Korunk*, 1997/8. sz.

³¹⁰ ILYÉS Szilárd-Zoltán: Vázlat egy tágabb szórványfogalom kidolgozásához. *Erdélyi Múzeum*, 62. kötet, 2000/3-4. sz.

stb.) egy másik nyelvhez és kultúrához kötik? Gondoljunk a zsidóságra. Ha igen, akkor az általa jelzett konfliktus kérdését tovább kell gondolni. Ugyanis a magánszféra nem (avagy ritkán) kínálja fel azokat a mobilizációs pályákat, amelyek a kisebbség sajátos, a többségitől eltérő értékeit továbbörökíthetik, visszaigazolhatják.

Ladányi Lajos, a felvidéki (szlovákiai) Magyar Koalíció Pártja stratégiai tanácsának szórvány-szakértője szerint „Szórvány-magyarságon általában a nemzet tömbjétől Trianonban elcsatolt magyarságnak azt a részét értjük, amely az új országot lakó többségi nemzethez képest az egyes településeken, tájegységeken, kistérségeken kis lélekszámban, esetleg elszórtan vagy közigazgatásilag a többi magyarlakta településtől leválasztva, ezért eleve hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben és közösségének a tömbben élő részétől elszigetelődve él. Elszigeteltsége, illetve a tömbben élő részével való közvetlen kapcsolatának a hiánya miatt leépülőben van szervezeti rendszere, nem vagy alig tud működtetni saját civil szervezeteket, kis létszáma, vagy egyéb okok miatt megszűnnek az iskolái, ezért a többség társadalmi nyomásából származó folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve. Szórványnak tekinthető esetünkben a magyar közösségnek az a része is, amely saját erejéből már nem tudja a népi (etnikai) értékeit megőrizni, még ha csoportban is él.”³¹¹

A vajdasági Szabadkán élő professzornő, Gábrity Molnár Irén olvasatában „A határon túli magyarság azon rétegét értjük szórványnak, amely a többségi nemzethez képest településén vagy mikrorégiójában harminc százaléknál kisebb arányban él hátrányos nyelvi, etnikai, vallási helyzetben és a nemzettesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélyforrásoknak kitéve.”³¹² A megjelölt százalékos értékkel lehetne vitatkozni, ugyanis az arányszám nem önmagában érdekes, hanem abban az értelemben, hogy mennyire teszi lehetővé a helyi politikai-társadalmi struktúrákban a kisebbség közösségi jelenlétét, érdekképviselését. Az egyharmados arányú jelenlét bármilyen választási rendszerben lehetőséget nyújt erős képviselő létrehozására.

Biczó Gábor, a magyar asszimilációkutatás egyik jelese a legfontosabb dimenzió, az asszimiláció felől közelíti meg a szórványt: „A szórvány-kategória jelentéstartalma alapozódhat az asszimilációs-integrációs skálára, aszerint, hogy mennyire előrehaladott a vizsgált csoport (egyéniség) hasonulása a többséghez, vagy milyen mértékben határozható meg egy adott területre (település, mikrorégió) az etnikai kisebbség aránya alapján a befogadó

³¹¹ Lásd: http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=11298&Itemid=1, letöltve 2009. II. 6.

³¹² Lásd: A fennmaradásért, In *Hét Nap*, 2005. júl. 6.

(asszimiláló) közösséghez képest.”³¹³ A meghatározással kapcsolatos elvi kérdés: szórvány esetében érvényes-e a diaszpórára kidolgozott asszimilációs modell?

A négy, egymástól eltérő értelmezés nyomatékos jelzés arra vonatkozóan, hogy a szórvány kérdésében távol állunk attól, hogy a kutatók és a politika közelében élők azonos módon lássák és láttassák a kérdést. Az Ilyés értelmezés tűnik a legáltalánosabbnak, hiszen nem csupán megadja az értelmezés kategoriális alapjait, de azt is jelzi, a szórványban jelenlévő értékkonfliktus döntésre kényszerítő. Ez a konfliktus a szórványlét lényege, a szórványt megcélzó politikáknak ezt kell figyelembe vennie.

Ladányi és Gábrity értelmezései politika-közeliek, a szórványhelyzetet állapotként kezelik, és azok számára jelentenek támpontokat, akik vezetőkként a szórványhoz, mint halmozottan hátrányos helyzethez viszonyulnak.

Az utolsóként idézett Biczó-értelmezés a folyamatra összpontosít, és azt tételezi, hogy a szórványosodásnak szakaszai, fokozatai vannak. Ez minden bizonnyal így van, és ez a lépcsőzetesség lehetne a politika számára a legfontosabb, amennyiben a szórványokat illetően beavatkozásra gondol, avagy tervez.

Hadd idézzem végül a saját meghatározásomat, miszerint: „A szórvány lényegét *politológiai* értelmezés képes visszaadni, miszerint a szórvány mindennapi döntéshelyzet.”³¹⁴ Ez a helyzet akkor is létezik, ha a szórványban élő nem gondol rá, nem törődik vele, hiszen benne van a nyelvhasználatától a párkeresésig, a baráti társaságoktól a munkahelyválasztásig valamennyi tudatos vagy ösztönös döntésében. Minden döntés háttere és kerete, hogy a szórványban élő számára társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta – állandó nyomás alá kerül. Ennek hatására válik a szórvány asszimilációra hajlamosító közeggé, s válik lényegessé a szórványosodás folyamata, amelynek a végeredménye lehet nyelváltás, kultúraelhagyás vagy akár etnikai adaptáció. Ezt az igazodási kényszert nem lehet az emberek életéből kiiktatni, illetve a szórványhelyzet kutatójának, a szórványgondozónak ezt a körülményt figyelembe kell vennie.”³¹⁵

³¹³ Lásd: BICZÓ Gábor: Megjegyzések Vetési László Szórványstratégia – nemzetstratégia c. tanulmányához, *Magyar Kisebbség*, 2000/3. sz.

³¹⁴ BODÓ Barna: Szórványnarratívák, In: ILYÉS Zoltán – PAPP Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Gondolat – MTAKI, Budapest, 2005.

³¹⁵ Lásd: BODÓ Barna: A szórványtól a nemzetig – és vissza, *Pro Minoritate*, 2007/1 (Tavaszi).

Ha tehát a szórványok leírásában előre kívánunk lépni, akkor vizsgálunk kell az asszimilációt. Miként írható le a szórványok asszimilációja (barátságos kifejezéssel: a szórványosodás), vannak-e sajátos jegyei, s ha igen, melyek azok?

2. Az asszimiláció

A *Cambridge Dictionary* az *asszimilálni* címszóhoz három szinonimát rendel. A *to take in* (bevesz, befogad, magához vesz); a *fit into* (egyedbe illeszt, összhangba hoz), és a *become similar* (hasonlóvá válik) kifejezések jelzik azt, hogy az angol nyelv szemléletében az asszimiláció folyamatának aktív és passzív mozzanata nem differenciált. Az angol terminusban jelen vannak a latin és a német megközelítés eredményei. Pontosabban, az angol nyelvi alkalmazás a deskriptív latin kifejezés jelentéstartalmát kiegészítette a német filozófiai hagyomány következtetéseivel. A helyzet azonban a látszat ellenére közel sem ilyen egyértelmű, ugyanis a modern társadalomtudományi nyelvhasználatban az asszimiláció fogalmának jelentése körül meglehetősen nagy zűrzavar uralkodik.

Az asszimiláció ellentmondásos fogalom: miközben hitünk szerint tudjuk, mit kell érteni asszimiláción, az elméleti keret változik. Egyre több jelzés érkezik, hogy a klasszikus értelmezés felülvizsgálatra szorul. Általánosnak mondható értelmezés szerint az asszimiláció rendszerint egy többségi nép azon képessége, hogy magába fogadja, a maga képére alakítsa át a kisebbségi státuszban lévő, vele együtt élő más nyelvű-kultúrájú közösséget. Létezik példa arra az esetre is, amikor kisebbség hasonítja magához a többséget – ilyenként idézik egyes egykori erdélyi szász falvak esetét, amikor a helyi többséget alkotó cigányság vette át a kisebbségi lett szász hagyományos kultúra megannyi jegyét³¹⁶ – de ezeket szabályt erősítő kivételekként tartják általában számon.

Az *Oxford Dictionary of Sociology*³¹⁷ szerint az asszimiláció konvencionálisan azt jelenti, hogy egy alávetett közösség átveszi a domináns többség értékeit miáltal integrálódik a többségbe. Újabb értelmezések³¹⁸ szerint az integráció nem jelenti kötelező módon az etnikai különbözőség, az etnikai határok felszámolását, a befogadó kultúra általános értékei mellett igenis megmaradhatnak a különállóságot fenntartó sajátos értékek.

³¹⁶ Lásd: BICZÓ Gábor (2004): *Asszimilációkutatás - elmélet és gyakorlat*, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, 19.

³¹⁷ MARSHALL, G. (ed.). (1998): *A dictionary of sociology* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

³¹⁸ YINGER, J. Milton. (1994): *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict?* Albany, NY: State University Press of New York.; ALBA, R. – NEE, V. (1997): Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration, *International Migration Review*, 31 (4), Winter, pp. 826-874

Az asszimiláció sajátos szocializációs és individualizációs folyamat, olyan azonosulás (identifikáció), amikor az egyén nem egyszerűen egy magatartást, érték szempontot, viselkedési kultúrát stb., hanem egy más nemzet érzelmi, értelmi, akarati, kulturális, politikai stb. értékeit interiorizálja (építi be személyiségébe). E folyamat azt jelenti, hogy párhuzamosan eltávolodik a régebbi, személyiségébe beépült, korábbi énjét képező nemzeti azonosságtól.³¹⁹ Eltávolodásról van szó, nem teljes szakításról. Az emberi személyiség nem tábla, amelyről a felírt jeleket, formulákat stb. egy szivaccsal egyszerűen le lehetne törölni, és amelyre az új érdekeknek, értékeléseknek, értékorientációknak megfelelő nemzeti színezetű, tartalmú tudati, érzelmi, akarati sémákat lehet felírni. Ennek ellenére beszélni kell a sokat vitatott, tudományos fogalmakban nehezen megragadható, de mégis kétségtelenül létező nemzeti karakter asszimilálásáról. A két párhuzamos folyamat, vagyis a disszimiláció, azaz a régi nemzeti identitás „levetkőzése”, és az asszimiláció, vagyis az új értékek átvétele óriási intellektuális, akarati és emocionális teljesítmény, egyesek ezt második születésnek tekintik.

Az asszimilációval kapcsolatos szakirodalomban dominánsnak mondható átvétel-eltávolodás kettős folyamata mellett létezik egy második értelmezés is, miszerint az asszimiláció kölcsönös folyamatként is felfogható, eredményeképpen két vagy több kultúra egybeolvad, és egy új keletkezik³²⁰.

Az asszimilációkutatás klasszikusa, Milton Gordon szerint a folyamat leírására három, jelentésében közelálló fogalom szolgál: *asszimiláció*, *akkulturáció*, *inkorporáció*. Mindhárom azt a folyamatot hivatott jelölni, amikor különböző kulturális háttérrel rendelkező személyek kontaktusuk során egy közös kulturális élet kereteit alakítják ki³²¹. A folyamat jelölésére a szociológusok az asszimiláció, az antropológusok az akkulturáció kifejezés használatát részesítik előnyben.

Létezik a folyamat jelölésére egy negyedik fogalom is, az *adaptáció*. Az adaptáció eredetileg a biológiai evolúció jellemzésére alkalmazott fogalom, a társadalomelméletben szűk körben használják, nem gyökeresedett meg.

Az asszimiláció, mint állapotszerű következmény tehát akkor jön létre, ha egy „idegen”, vagy kisebbségi kultúra individuális tagja/tagjai elsajátítja/elsajátítják a befogadó kultúra nyelvét, szokásait, értékeit. Az *akkulturáció* ebben az összefüggésben *kulturális asszimiláció*,

³¹⁹ GORDON, Milton (1964): *Assimilation in American Life: the role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.; HOROWITZ, D. L. (1975): *Ethnic Identity*. In GLAZER, N. – MOYNIHAN, D.P. (eds.) *Ethnicity: Theory and Experience*. London: Harvard Press, 35-45.

³²⁰ PARK R. E. – BURGESS, E. W. (1961): *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

³²¹ GORDON, 1964

meghatározza és rögzíti azokat a lehetőségeket, melyek az asszimiláció, mint szociális (strukturális) integráció következtében az asszimilálódó személy előtt megnyílnak. Az akkulturáció tisztán kulturális folyamatként történő leírása félreértéshez vezethet, mivel azt sejteti, hogy a kulturális integráció elképzelhető a társadalmi intézményhálótól független folyamatként.

Charlotte Seymour Smith jobban tagolja a folyamatot, szerinte az asszimiláció „az akkulturációs folyamat egyik következménye, mikor egy kisebb vagy alárendelt csoport felszívódik egy nagyobb vagy domináns csoportban és kulturális értelemben megkülönböztethetlenné válik.”³²²

Az asszimiláció *integrál*, minden olyan társadalmi, kulturális változást magába foglal, ahol a domináns kultúrához való alkalmazkodás, idomulás, vagy elfogadás ténye megfigyelhető. Az akkulturáció egyidejűleg szociális és kulturális esemény, hisz a kultúra fogalma előfeltételezi azt a társadalmat, amely legitimálja, tartalommal telíti. Az asszimiláció és akkulturáció fogalmával jelölt szociokulturális változások közötti kapcsolat interdependens, ahol az értelmezés szempontjából az akkulturáció az asszimiláció kitüntetett aspektusaként jellemezhető.

Az egyes tudományágak között jelentős különbségek lehetnek az asszimiláció értelmezésében. A modern antropológia megkérdőjelezi a fogalmat, mivel a szociokulturális rendszerek közötti érintkezés, a kulturális csere és a társadalmi dominancia különböző dimenzióit érintő vizsgálatok során sokkal körültekintőbb eljárást tart szükségesnek.

Brubaker nemrég összefoglaló tanulmányt szentelt az asszimilációs kérdéskörnek. Eszerint az asszimiláció általános és elvont értelemben vett elsődleges jelentése növekvő hasonlóság és egyezés. Nem azonosság, hanem hasonlóság. Asszimilálódni (tárgyatlan ige) annyit tesz, mint hasonlóná *válni*, eszerint az asszimiláció a hasonlóná válás, hasonlóná tétel, illetve a hasonlónaként kezelés folyamata. Organikus értelemben asszimilálni azt jelenti, „saját természetének megfelelő szerkezetűvé alakítani, [...] rendszerbe olvasztani, bekebelezni”. (*Oxford English Dictionary*). Az asszimiláció ebben az értelemben teljes beolvasztást jelent. Az általános, elvont jelentés esetében a hangsúly a folyamaton volt, nem pedig a végállapoton, és ebben az értelemben az asszimilációnak fokozatai is lehettek. Az asszimiláció egy *változási irányt*, nem pedig egy adott *hasonlósági fokot* jelentett. Az „asszimilálni” ige „hasonlóná tenni” jelentése az erőszakos asszimiláció állami politikájára és

³²² *Dictionary of Anthropology*, 18.

programjára utal, olyan politikai törekvésekre és programokra, amelyek célja az emberek akaratuk ellenére történő asszimilálása.³²³

A közbeszéd és a napi politika kulcsfogalma jó ideje a differencializmus, a különbözőségek igenlése az univerzalizmus ellenében. A korszakindító mozzanat az etnicitás két elismert kutatója, Nathan Glazer és Patrick Moynihan nevéhez fűződik, akik 1963-ben írták le időközben klasszikussá vált mondatukat: „Az olvasztótégely legfőbb tulajdonsága, hogy nem létezik”.³²⁴ A bevándorlók az 1970-es, 1980-as években és 1990-esek elején egy új, liberális, a kulturális különbségeket megengedő (differencialista) politikával találkoztak. Mára a pluralisztikus felfogás konvencionálissá lett. A helyzet olyanná alakult, hogy Glazer indokoltnak tartotta feltenni a kérdést: “Is Assimilation Dead?”³²⁵ Ámde az 1990-es évek végére úgy tűnik, hogy a differenciáló, liberális és a különbségeket bizonyos körök szerint túlzottan kihangsúlyozó politika túlhaladottá vált, és újra az asszimiláció iránti igény került előtérbe. Ennek oka Brubaker szerint az, hogy a sokszínűsége koncentráló politikai attitűd szinte minden területen eluralkodott, veszélybe sodorva ezzel a társadalmakat, a teljes feldarabolódás szélére taszítva a befogadó közösségeket. Ezért fogalmaz úgy, hogy napjainkban az „asszimiláció visszatérésének” vagyunk a tanúi.³²⁶

Az asszimiláció tágabb értelmezése – hasonulás, utánzás, elfogadás, belátás: kvázi-asszimiláció³²⁷ – és hatástörténete jelzi a problémakör magas fokú komplexitását, aminek következtében a kérdéskör fenomenológiai értelmezésen túl hermeneutikai, értéketikai elemzések tárgya is. Ezekre nem térek ki.

Összegzésképpen, az egyén vagy csoport számára idegen kulturális közegben *öt lehetséges stratégia* létezik, ezek mindegyike más-más összetételű identitást eredményez. Az *asszimiláció* esetén az egyén vagy csoport elveszíti eredeti kulturális jegyeit, kizárólag többségi jegyek által határozza meg magát. *Kettős kötődés* esetén az egyén vagy csoport az eredeti kultúráját megtartva átveszi a befogadó társadalom kultúráját is, identitásában többségi és kisebbségi elemek egyaránt jelen vannak, a kettő egymást kiegészíti. Az asszimiláció ellenpólusaként kialakulhat a *disszociatív stratégia*, ez esetben kizárólag a kisebbségi elemek

³²³ Lásd: BRUBAKER, Rogers: Az asszimiláció visszatérése? In *Regio* 2002. 1 sz. (Az angol nyelvű eredeti dolgozat: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 24. vol. 2001. July.)

³²⁴ GLAZER, N. – MOYNIHAN, P. (1963): Beyond the Melting Pot. *The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge, MA: MIT Press.

³²⁵ GLAZER, Nathan. (1993): Is Assimilation Dead? *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530:122-36.

³²⁶ Lásd: BRUBAKER, i.m.

³²⁷ BICZÓ Gábor (2004): *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont

dominálnak az egyén vagy csoport önjellemzésében. A *marginális stratégia* lényege az, hogy az egyén vagy csoport sem a kisebbségi, sem a többségi dimenzió mentén nem határozza meg magát, hanem más releváns kategóriákat választ (például a foglalkozása mentén definiálja magát). Ez a négy stratégia lényegében pozitív identitásként fogható fel, mivel valamennyi alapja a „mi vagyok”. Az ötödik értelmezhető negatív identitásként, amikor az egyén nem tudja semmilyen dimenzióban identifikálni magát, „*tartós identitásválságban*” van.³²⁸ Ennek hátterében többnyire az áll, hogy az egyén számára személyiségét alkotó identitás-elemei nem kompatibilisek, és ekkor kognitív disszonancia léphet fel. Ennek feloldása vagy sikeres és akkor az egyén valamelyik pozitív stratégia mellett dönt vagy sikertelen (ez utóbbi esetén tartós diszharmónia keletkezhet).

3. Asszimilációs helyzet – általában és szórványban

Mielőtt az asszimilációs helyzet elemzésébe fognék, egy általános kérdésre szeretnék reflektálni. Az előbbi alfejezetben utaltam Brubaker sokat idézett tanulmányára, amely az asszimiláció visszatérését – értsd: igenlését – jelzi. Az ok a befogadó társadalmak félelme a sokszínűség okozta esetleges szegmentálódástól. Ehhez kötődik az asszimiláció fogalmának napjainkban megfigyelhető rehabilitációja, aminek első komponensét képezi az asszimiláció műveleti szintre való emelése, eszköz-jellegének hangsúlyozása. Ez ellentét azokkal szemben, akik az asszimilációt ideológiaként kezelik. Ennek ellenére fontos észrevenni, hogy az eszköz-mivolt feltételezi a célt: valaminek az érdekében cselekszem úgy, ahogyan teszem. Az asszimiláció eszköz a többségi társadalom részére, hogy elérje (rejtett, a társadalmi diskurzusban alig nevesített) célját: a stabilitást. Kisebbségi oldalról más az olvasat. Ebben az esetben a cél – a stabilitást biztosító asszimilációs integráció – ahhoz a helyzetértékeléshez kapcsolódik, hogy a társadalmi mobilizációs pályák milyen körülmények között nyílnak meg. Kisebbségi helyzetben az asszimiláció tehát egy bizonyos politikai-társadalmi helyzetre jellemző, többségi és kisebbségi összetevőt egyaránt tételező, egyéni és közösségi szinten kialakuló válasz, reakció. A társadalmi érvényesülés pályáinak hovatartozás (identitás-) alapú prekondicionáltsága – az asszimiláció elfogadása ezt jelenti ugyanis – ellentétes a szabadság, az egyenlőség eszményeivel egyaránt. Az asszimiláció rehabilitációja tehát ellentétes ezekkel az eszményekkel.

³²⁸ ERŐS Ferenc (szerk.) (1998): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó

Husserl értelmezésében az én és a környezet kapcsolata az „életvilág” fogalmával írható le³²⁹. Az egyén önmeghatározása, döntései ebben az „életvilágban” kondicionáltak. Az „életvilágnak” különböző szintjei – más szóval kulturális, etnikai, vallási, nyelvi dimenziói – vannak, ezek külön-külön képezhetik asszimilációs (rész)folyamat tárgyát. Az asszimilálódónak a kultúraváltás nem célja, hanem tudomásul vétele annak, hogy bizonyos társadalmi helyzetben a váltás új pályákat nyit meg.

Az asszimiláns válasza a helyzetre affirmatív, hiszen bizonyos közösségi-politikai program jegyében születik meg, még akkor is, ha a program létét és jellegét szociokulturális illetve politikai tényezők részben elfedik. Az asszimiláció – miként maga az „életvilág” – intersubjektív, a folyamat kiváltója a környezeti feltételek megváltozása. Az egyén számára adott „életvilág” kezdeti, természetesnek tekintett adottságai és az egyén jövőbeli cselekvéseit meghatározó – többnyire homályos, letisztulatlan – jövőhorizont közötti ellentmondásra iteratív válaszok sorozatával reagál. Bár döntése egyéni, nem független a közösségtől. Az egyéni válasz közösségi jellegét az alapozza meg, hogy az ember belátja, tudatosítja, hogy ami rá érvényes, másra is az.³³⁰ A vonatkoztatási pontok az „én” („mi”) és a „te” („ti”), de az opposzió nem az asszimiláló és az asszimilált, hanem az eredeti identitást meghatározó életvilág és az új (megváltozott) helyzet egyénre vonatkoztatott értelmezése között feszül.

Az asszimilációs helyzet meghatározó eleme az idegen, aki Simmel klasszikus meghatározása szerint „a tegnap érkezett és tartósan nálunk marad”. (Simmel 1908) Kérdés, szórványban ki az idegen? Erre még visszatérek.

Az asszimilációt klasszikus traktátusok negatív töltettel említik, mint olyan folyamatot, amely valamilyen eredeti érték elvesztését jelenti. Ez akkor van így, ha a folyamat végeredménye ekként írható le: $A + B + C = A$, vagyis a domináns csoport (A) úgy olvasztja magába a kisebbségeket, hogy ezek a sajátjaikat odahagyva átveszik értékeiket és viselkedési mintáit.³³¹

³³² A szakirodalom kétféle átvételi módot szokott tételezni: kényszerre történőt illetve önkéntest.³³³ Ezzel vitatkoznék.

³²⁹ HUSSERL, Edmund (1984): A tiszta fenomenológia és fenomenológiai filozófia eszméi. In *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Budapest: Gondolat

³³⁰ HELLER Ágnes (1997): *Idegen*. Budapest: Múlt és Jövő Könyvkiadó

³³¹ SCHAEFFER, R. T. (1989): *Sociology*. (3. ed.) New York: McGraw-Hill.

³³² Az asszimilációkutatás négy alaptípust ismer, aszerint hogy az asszimiláló, avagy az asszimilálódó közösség alkot helyi számbeli többséget, illetve ki az asszimiláló, a helybéli-e illetve az idegen. A szórvány vonatkozásában csak a dolgozatban tárgyalt típus fordulhat elő. A szórvány helyi többségként sziget, a sziget-mivolt pedig eggyel magasabb – kistérségi – szinten már nem jelent mobilizációs potenciált.

³³³ Lásd G. COLTESCU (szerk.) Szótár plurális társadalmaknak, asszimiláció címszó, <http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=106>, letöltve 2009.II.7.

Megkerülhetetlen kérdés: lehet-e az érték-átvétel önkéntes? Ha azt olvassuk, hogy egy kisebbségi csoport saját akaratából vesz át többségi értékeket, akkor mit kell érteni a „saját akaraton”? Önkéntességnek nem tudom tekinteni. Az önkéntesség feltételezi a *szabad* döntést. Önkéntesség, amikor tizenévesen valamilyen korosztályi csoportba bejelentkezem, vagy szabadidős foglalkozást választok – a választható változatok közösségileg egyenértékűek, a választás tehát *saját preferenciát* jelenít meg. Az asszimiláció esetében ezt nem tudom értelmezni. Ha például a vidéki fiatalnak a helyi többségi iskolába kell beiratkoznia, mert városi/távoli anyanyelvi iskolára nincs a családnak pénze, akkor a döntés a *társadalmi struktúrák nyomása* alatt születik meg és indul be egy folyamat. Ez is kényszer, az ilyen döntés nem önkéntes, a körülmények által kondicionált. Az egyéni életvezetés programja eredendően nem tartalmazza az identitás-elemek időszakos átprogramozását – ha bekövetkezik, ezt valamilyen hatás váltja ki.

Szórványban az életvezetést illetően nincs önkéntes döntés, a helyi társadalom struktúrái, a kisebbségi számára meglévő intézményi keretek, a többségi kínálatot soha el nem érő szűkebb körű lehetőségek kijelölik a döntés korlátait.³³⁴

Ide kívánczik egy politikaelméleti kitérő. A nemzetépítő állam számára, különösen Közép-Kelet-Európában, elsődleges a társadalmi-etnikai homogenitás. A térségben nincs olyan ország, amely története során ne asszimilált volna kisebbségeket. Bár egyesek úgy tartják, hogy az etnikai-kulturális homogenizáció Nyugat-Európában a francia forradalomig lényegében befejeződött,³³⁵ ez igencsak vitatható: a forradalom Franciaországa nyelvében alig 40%-ban volt francia. A nemzetépítés általános velejárója tehát az asszimiláció. A kérdés csak az: politikai program alapján zajlik, avagy a társadalom strukturális asszimilációs nyomása hozza létre. A politikai program lehet nyíltan vállalt, diszkriminatív, mint Romániában 1877 után Dobrudzsában³³⁶. Az asszimiláció továbbá lehet áttételes, nem nyilvánított program, amikor a modernizációra való hivatkozással a hatalom a kisebbségi értékekre nincs tekintettel, a kisebbség egyfajta állampatriotizmus jegyében nem, vagy korlátozottan kap teret nemzeti alapú szervezkedésre. Ide sorolható a dualista Magyarország³³⁷. Végül, harmadik változatként lehetséges olyan helyzet is, amikor a politika a kérdést leveszi napirendről, mi több, olykor még arra is hajlandó, hogy bizonyos kisebbségi speciális igényekre pozitívan válaszoljon. Ez

³³⁴ A lehetőségek szűkebb köre nem hordoz politikai célzatosságot – a helyzet jellegéből fakad.

³³⁵ Lásd COLTESCU i.m.

³³⁶ IORDACHI, Constantin (2001): “The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrodgea into Romania, 1878-1913, In: *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, Iasi: Polirom, Budapest: Regio Books, pp.121-153.

³³⁷ NIEDERHAUSER Emil (2000): Utószó Pukánszky Béla könyvének új kiadásához, In: PUKÁNSZKY Béla: *Német polgárság magyar földön*. Budapest: Lucidus. (Első kiadás: Budapest, 1940).

a szórvány esete, amikor a helyi eltérő identitású kisebbségi csoport a jelzett strukturális nyomás hatására halad a kisebbségi különbözőségek-sajátosságok felszámolásának az útján. Ha nyelvváltásra kerül sor, az – egyedi esetektől eltekintve – nem önkéntes, hanem az élettér nyújtotta körülmények elfogadásából fakadó, illetve elutasítása annak, hogy az anyanyelv megőrzése az egyén részéről külön feladat és teher vállalását követeli meg.

Általában beszélhetünk a Boas féle kulturális relativizmusról, elfogadhatjuk, hogy egyetlen kultúra sem rendelkezik olyan abszolút kritériumrendszerrel, amely alapján bármely más kultúra cselekedeteit „jónak” vagy „rossznak” minősíthetné. Minden kulturális csoport alkalmazhatja kulturális értékrendszerét cselekedeteinek megítélésére, hiszen minden kultúra tagjai egyaránt cselekvői és megfigyelői az adott kultúrának. Ugyanakkor a kultúrák elvi egyenlőségéből egyáltalán nem következik a domináns és alávetett helyzetű kultúrák társadalmi egyenlősége. Kultúrájának megélésére, értékeinek örökségként történő átmentésére egészen más lehetőségekkel rendelkezik a többségi, mint a kisebbségi. Az asszimiláció többnyire ehhez az egyensúlyhiányhoz kötődik, és ez olykor nem politikai, hanem az adott társadalom intézményi struktúráival kapcsolatos kérdés.

Az egyén szubjektivitása, szabad akarata alapadottság, asszimilációs előfeltétel. Az egyén számára a „másik” jelen van a problémahorizonton, a kommunikáció során különböző tartalmak illeszkednek, érintkeznek, átfedés alakul ki. Másként nem is lehetne, a kooperációs készség előfeltétele a társadalmi életnek. A különbségek létét tudomásul kell venni, el kell fogadni. A társadalom, mint szociokulturális életközösség eszménye a különbségben egzisztál³³⁸. Ezek szerint a társadalom az individuumok intencionális életközösségeként érthető meg, ahol az egyének céljaik, terveik, lehetőségeik részleges közösségének élményétől vezérelve együttműködnek. A szabad akarat a különbségek elfogadásának elvi lehetőségére vonatkozik – az egyéni döntés mégsem „szabad”. A célegybeesések és –különbségek egyáltalán nem véletlenszerűek, mindig valamilyen önelismerési kondicionáltság „másikra” vonatkoztatott aktusára vezethetők vissza.

4. Asszimilációs elméletek

Az asszimiláció kezdeti elméleti közelítései megfeleltek annak a szemléleti keretnek, amelyet az internacionalista Zangwill alkotta olvasztótégely metaforája és az erre épülő ideológia

³³⁸ DILTHEY, Wilhelm (1974): Bevezetés a szellemtudományokba. In LUDASSY Mária (szerk.) *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Budapest: Gondolat

teremtett. Az elméletalkotók sorában az elsők között említendő az újságíróból szociológussá lett Robert E. Park, aki a két kultúra határán állók helyzetének értelmezésére dolgozta ki a „marginal man” elméletét, azt vizsgálván, hogy a közösségbe belépő idegen milyen innovatív mintákat használ a befogadó közeggel kialakuló konfliktusok feloldására.³³⁹ A bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatát illetően a Park nevéhez fűződő *asszimilációs modell* sokáig uralkodó paradigmaként működött, miszerint a különböző kultúrájú népek kapcsolatba kerülése versenyen és konfliktuson keresztül történő alkalmazkodáshoz, majd asszimilációhoz vezet. Ez az etnikai és kulturális identitás elvesztésével és ezáltal a fogadó társadalomba való teljes beolvadással jár. Az asszimiláció ebben a megközelítésben egy ún. *akkulturációs* folyamatot is feltételez, melynek során a bevándorlók kultúrája megváltozik, azaz beleolvad a befogadó kultúrába és ez a beilleszkedés ára. Park *lineáris* folyamatnak tekintette az asszimilációt és úgy vélte, hogy – bár eltérő gyorsasággal és könnyedséggel zajlik – elkerülhetetlen következménye a különböző etnikai háttérű csoportok bevándorlásának³⁴⁰.

A marginalitás elméletének továbbfejlesztéseként értelmezhető Robert K. Merton 1938-ban közzétett hipotézise arra vonatkozóan, hogy mi történik akkor, amikor csoportok illetve személyek közötti kulturális konfliktus tartóssá válik, mivel a domináns kultúra megtagadja a befogadást bizonyos csoportokból, illetve személyektől. Merton tétele szerint a „befagyasztott marginalitás” a kulturális ajánlatok és ezek megvalósításának strukturális lehetetlensége között fennálló diszkrepanciára vezethető vissza, következménye pedig az anómia és a deviancia³⁴¹.

Miközben Merton veszélyekre figyelmeztet, a híres chicagói iskola jelesei számára alaptétel a „the successful adaptation of immigrant groups to the host society”. A W. Lloyd Warner és Leo Srole szerzőktől származó állítást azért idézem angol eredetiben, mert a „sikeresség” ebben a kontextusban vonatkozhat az egyénre, de éppúgy az amerikai társadalomra is. Érdekes ez az ideológiai alapú kettősség, és azoknak a véleményét emelte elméleti tétel szintjére, akik szerint az amerikai etnikai csoportok jövője korlátozott, minden amerikai bevándorlót beolvaszt az angolszász-protestáns kulturális ethosz.³⁴² Itt a komplexitásra kell figyelni, ugyanis az amerikanizáció eszméje és szemlélete nem egyszerű beolvadás, hanem egy olyan társadalmi modell iránti opciót is jelent, amelynek világméretű sikerességét nem

³³⁹ Lásd: Rudolf STICHWEH (1993): Az idegen, *Regio* 4. évf. 4. sz.

³⁴⁰ PARK, R. (1928): Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33: 881–893

³⁴¹ MERTON, Robert King, 1980: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat (Angol eredeti: *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968)

³⁴² Lásd: WARNER – W. LLOYD – SROLE, Leo (1945): *The Social Systems of American Ethnic Groups*, Yale University Press

lehet tagadni.³⁴³ Amerikai (Államok-béli) tankönyvekben az ottani életmód testesíti meg „az ember jogát az élethez, a szabadsághoz és a boldogságra való törekvéshez”.³⁴⁴

Milton M. Gordon klasszikus munkája, az *Assimilation in American Life* (1964) ennek a szemléletnek a jegyében íródott. Gordon szerint az asszimiláció lépésekben zajlik egyéni és csoportszinten egyaránt, az egyes szakaszok a következők:

- az akkulturáció (acculturation)
- strukturális asszimiláció (structural assimilation)
- a maritális (marital assimilation)
- az identifikációs (identification assimilation)
- az attitúd-internalizáció (attitude reception assimilation)
- és viselkedés-elfogadó asszimiláción vezet keresztül (behavior reception assimilation)
- civil asszimiláció (civic assimilation)

Az akkulturáció az a folyamat, amelynek során egyes emberek, családok, közösségek önként illetve valamilyen külső vagy belső nyomás hatására – néha egyenesen kényszerből – beilleszkednek egy számukra új, domináns kultúrába. A beilleszkedés gyakran jár együtt az eredeti kultúra térvesztésével, elvesztésével. A frankofon szakirodalomban a fogalmat a szocializáció egyik változatának a jelölésére használják.

A strukturális asszimiláció a társadalmi mobilitáshoz kapcsolódik, csoportszinten nem értelmezhető, csak egyéni szinten vizsgálható. Azt jelenti, hogy az idegen/kisebbségi tudatosan választja a befogadó társadalom intézményeit, klubjait, ezekbe belép, ezeket preferálja, minek következtében referenciacsoportot vált. A strukturális asszimiláció az egyén számára társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális előnyöket kínál.

Szintén csak egyéni szinten vizsgálható a maritális asszimiláció, amely arra vonatkozik, hogy házastársat az idegen/kisebbségi a többségiek közül választ magának. Ez kimondottan érzelmi dimenzióban értelmezendő – amennyiben ez lehetséges. Erre a kérdésre még visszatérek.

³⁴³ Az amerikanizáció értelmezése jelentősen megváltozott napjainkban, a globalizációs vizsgálatok keretében és ezek hatására.

³⁴⁴ Lásd: TÓTH Tamás (1996): *Vulgármodernizmus és posztmodernizmus végletei között*, In: Lukács és a modernitás, Szerkesztette SZABÓ Tibor, Szeged: A Szegedi Lukács Kör Kiadása, pp. 27-62.

Az identifikációs asszimiláció során az idegenben/kisebbségiben kialakul a többséggel való összetartozás élménye. Ez így megfogalmazva egyszerű kérdésnek tűnhet, de egyáltalán nem az, hiszen a nemzeti identitás elemeiről van szó, a sorsközösség vállalásáról. Ez a szint azt jelenti, hogy az egyén a (többségi) nemzeti hovatartozás kognitív elemeit internalizálja. Ez az a szint, amikor a mi vagyok és mi nem vagyok határa elmosódik, aminek utána a kisebbségi és többségi kölcsönösen vállalja egymást. Miként más elemekre, erre a kölcsönösségre is még visszatérek.

Az attitűd- és viselkedés-elfogadást gyakran tárgyalják együtt, ugyanis mindkettő a többségre vonatkozik elsősorban. Az attitűd-elfogadás során a többségi társadalomban olyan értékelő beállítódások, viszonyulási minták, érzelmi reakciók alakulnak ki, az együttélés tapasztalatai alapján pozitívan viszonyulnak a kisebbségihez.

A viselkedés-elfogadás az attitűdre épülő motivációt jelenít meg, és hosszabb idejű megnyilvánulások képezik az alapját. Ezen a szinten a többség befogadja a kisebbségit/idegent, eltűnnek a többség részéről az előítéletek, megszűnik a diszkrimináció.

Végül a civil asszimiláció azt jelenti, hogy etnikai vonatkozásban egyetértés alakult ki, a csoportok és egyének között megszűnnek a hatalmi- és érdekkonfliktusok. Pontosabban a kezdeti kisebbségi/idegen egyének immár nem alkotnak külön csoportot, külön nem reprezentálják magukat.

A Gordon-modell mindmáig az egyik leggyakrabban idézett, szinte minden további elméleti közelítés viszonyítási alapjául szolgál. Állítható ez annak ellenére, hogy a Gordon-féle elmélet alapszemlélete kezdettől vitatott, utaltam rá, hogy Glazer és Moynihan már 1963-ban, Gordon elméletének a megjelenése előtti évben megkérdőjelezték az olvasztótégely-modell érvényességét, három évtized múlva pedig az asszimilációt illetően írta le Glazer, hogy halott.

A Gordon-elmélet kulcsfogalma az akkulturáció. Meghatározására többen vállalkoztak, Kim értelmezését azért tartom fontosnak idézni, mivel kitér a fogalom körét, a kulturális elemek mellett megjelennek társadalmiak is, miáltal megváltozik a folyamat tagolása. Kim szerint a befogadó társadalom meghatározó szimbólumainak az azonosításával kezdődik. Az internalizáció során ezeket megismeri és magával hozott értékeire vetítve történik meg az

átvétel. Az akkulturáció folyamata tehát kommunikációra épül és folyamatos kapcsolatot, kölcsönhatást feltételez a belépő és társadalmi-kulturális környezete között.³⁴⁵

A 80-as végén Gibson az asszimiláció helyett az *integráció* fogalmát javasolja³⁴⁶, miszerint a többség-kisebbség kapcsolatainak fejlődésében – a kontaktust és a versenyt követő szakasznál beáll az akkomodáció, a folyamat nem jut el az asszimilációig. Ez *additív bikulturális stratégiát* feltételez, melynek során a kisebbségi csoport úgy vesz részt a többségi társadalom (politikai) életében, hogy közben megőrzi saját csoport-értékeit: nyelvi, vallási, kulturális hagyományait.

Hutnik az asszimilációt a többség-kisebbség viszonyában tárgyalja.³⁴⁷ A fogalom ellentétpárjaként vezeti be a *disszociatív stratégiát*, melynek lényege a kisebbségi kultúra teljes megtartása a többségi totális figyelmen kívül hagyása mellett. Akkulturáció esetén az egyén identitásában egyforma mértékben vannak jelen többségi és kisebbségi elemek. Ha egyik sem dominál és önleírása mindkét dimenziót nélkülözi, akkor beszélünk marginális stratégiáról.

Az egydimenziós (Gordon) modellt különben mind több kritika éri, ugyanis mind több kutató figyelmeztet arra, hogy az egyén egyszerre, párhuzamosan több kultúra részesévé válhat. Az asszimiláció fogalmát mások azért bírálják, mert áttételesen tartalmazza azt is, hogy az asszimilálódónak baja volna azzal a kultúrával, amelybe beleszületett. Friss kutatások azt mutatják, hogy egyének képesek úgy bekapcsolódni a domináns társadalom kulturális életébe, hogy közben saját értékeikhez ragaszkodnak, és nem marginalizálódnak.³⁴⁸ Vagyis az akkulturációt mind szakmai, mind hétköznapi értelemben meg kell különböztetni gyakori végeredményétől, az asszimilációtól, s ennek ellentététől is, a *disszimilációtól*. Az akkulturáció folyamatában az eredeti kultúrák fennmaradnak (olykor szubkultúráként).

³⁴⁵ KIM, Y.Y. (1985): Communication and Acculturation, In *Intercultural Communication: A Reader*, Larry A. SAMOVAR and Richard E. PORTER, eds., Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 379-386. itt: 378.

³⁴⁶ GIBSON, Margaret (1988): *Accommodation without assimilation: Punjabi Sikh immigrants in an American high school*. Ithaca, NY: Cornell University Press

³⁴⁷ HUTNIK, N. (1991): *Ethnic minority identity. A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press

³⁴⁸ BERRY, John W. (1992): Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, 69-85.; LAFROMBOISE, T. – COLEMAN, H. – GERTON, J. (1993): Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114(3), pp. 395-412.

A „közvetítő kisebbség” fogalma Blalock³⁴⁹ és Bonacich³⁵⁰ nevéhez köthető kisebbségi/migráns stratégiát jelent. Előzményként idézhető Merton *társadalmi csereelmélete* (első kiadása: 1949), miszerint az egyének olyan kapcsolatokban, tranzakciókban vesznek részt, amelyek számukra haszonnal járnak. Ennek értelmében a kisebbségek társadalmi státuszuk, kapcsolataik révén az etnikai mivoltuk hátrányait kívánják csökkenteni. Szintén előzménynek tekinthető Alfred Schütz értelmezése,³⁵¹ miszerint a kisebbségi/idegen *marginalitásának* kérdése nem a kulturális konfliktusban, hanem a két kultúra összemérhetetlenségében keresendő – ő ugyanis minden kultúrát zárt univerzumként tételez. Az idegen orientációs válságának oka Schütz szerint egyfajta strukturális és szituatív kényszer, s ennek a helyzetnek az elemzése vezetett el a „middleman minorities” fogalom megalkotásáig.

A „közvetítő kisebbségek” fogalma olyan migránsokat takar, akik határokon átnyúló etnikai hálózatokra támaszkodva intézményesített pozíciókat építenek ki a gazdaság bizonyos jól körülhatárolt, a társadalom felső és alsó osztályai között elhelyezkedő területein, miközben maguk – idegenségük okán – a hierarchián kívül maradnak. Kulcsfontosságú ez esetben a kisebbségek irányultsága: folyamatos és erős kötődésük anyaországukhoz, annak gazdasági életéhez.

A 90-es években az asszimilációval kapcsolatos kutatásoknak valóságos reneszánsza következik be. Fontos kérdések, az asszimiláció gordonai modelljének több kategóriája vált elemzés tárgyává.

A *szegmentált asszimiláció* elmélete a 70-es évek migrációs hullámaira adott elméleti válasz. Ebben az időben többnyire olyan országokból érkeznek bevándorlók, akik a WASP (white – anglo-saxon – protestant) ethosz hatására sem épülnek be teljesen a nagy amerikai társadalomba, olyannyira eltérő társadalmi közegekből (elsősorban Ázsia) érkeztek. A bevándorlók a leggyorsabban növekvő összetevői az amerikai lakosságnak, jelenlétük több nagy amerikai város társadalmi összetételét, kultúráját és politikáját jelentős mértékben megváltoztatta. Jelenleg jóval több, mint 30 millió külföldi születésű személy él az Egyesült Államokban; 11,2 millió felnőtt bevándorló érkezett gyermekeivel együtt csak a legutolsó két népszámlálás (1990–2000) közötti időszakban, ez a népességszám növekedéséből 70%-ot tett ki. A legfrissebb becslések szerint az ország idegen eredetű lakossága (első és második

³⁴⁹ BLALOCK, Hubert M. (1967): *Toward a Theory of Minority-Group Relations*, John Wiley & Sons, pp. 79-84.

³⁵⁰ BONACICH, Edna (1972): A Theory of Middleman Minorities, *American Sociological Review* 37: 583-594.

³⁵¹ STICHWEH i.m.

generáció) meghaladja a 60 milliós lélekszámot, vagyis a teljes lakosság 24%-át (U.S. Bureau of the Census, 2003.). És talán ennél is fontosabb: a beáramlás mértéke nem mutat csökkenő tendenciát.

Az amerikai társadalom jövőjének a kérdése, hogy a kb. félszázmilliós bevándorló népesség bár a második generáció során elfogadja-e, átveszi-e az amerikai értékeket. A szegmentált asszimiláció erre a kérdésre kíván elméleti értelmezést nyújtani. A migránsok a befogadó társadalommal szemben a klasszikus értelmezés szakaszai – kontaktus, verseny, akkomodáció, asszimiláció – helyett döntően saját tradícióikat részesítik előnyben, ez határozza meg kapcsolataikat. Vagyis a végeredmény *lehet* asszimiláció, de empirikus vizsgálatok szerint ez egyáltalán *nem vehető biztosra*.

Portes, A. és Zhou, M.³⁵² három – szegmentált – adaptációs mintát azonosít, és pedig az „egyenes vonalú” (straight-line), a felfelé tartó (upward) illetve a lefelé tartó spirális (downward spiral) adaptációt. A lefelé spirál *kulturális disszonanciát* és konfliktust jelent, amikor a bevándorló marginalizálódik, szubkultúrát hoz létre. Más szerzők az egyes mintákat más névvel illetik, bár hasonló módon értelmezik.³⁵³ A három modell ezek szerint: 1) tranzíció a „fehér főáramba”, a „fehér társadalomba”, 2) szelektív akkulturáció – az egyének rákapcsolódnak a többségi kultúrára, de továbbra is kötődnek a kibocsátó etnikai közösségekhez és 3) *disszonáns akkulturáció* – tranzíció egy natív kisebbségi „alsó osztályba”. Az első változat jelenti az „egyenes” asszimilációt, és magas szintű humántőkét rendelnek hozzá. A második modell előnyeit már jeleztem, miközben a harmadik esetében arra hívják fel a figyelmet, hogy a Gordon-féle modell sokszor egyáltalán nem működik. Ennek a veszélynek az okán válnak szerzők a második modell szószólóivá, ezzel látják elkerülhetőnek az akkulturációval együtt járó feszültségek és konfliktusok elfajulását.³⁵⁴ Szerintük mindenki számára jó, ha a kisebbségek erős kohézióval rendelkező közösségekhez tartoznak, miközben nyitottak a többségi kultúra felé.

A natív kultúra iránti ragaszkodás, a megtartás vágya második generációs migránsok esetében a korábbi értelmezések újragondolásához vezettek. Az akkulturációt egyre inkább kétdimenziós konstrukciónak tekintik, egyesek a többdimenziós kötődést is elképzelhetőnek

³⁵² PORTES, A. – ZHOU, M. (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the Academy of Political and Social Science* 530 (November): 74-96.

³⁵³ WIGHT, Ellen (2005): Segmented Assimilation? Explaining Ethnic Disparities in the School Achievement of Second Generation Students. *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Philadelphia, PA, Aug 12, 2005.*

Lásd: http://www.allacademic.com/meta/p19514_index.html Letöltve: 2009. febr.05.

³⁵⁴ PORTES, A. – RUMBAUT, R. G. (2001): *Legacies: The story of the immigrant second generation*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press p. 313.

tartják. Ugyanakkor az akkulturáció mellett mind többször jelenik meg az enkulturáció fogalma.³⁵⁵ Az enkulturáció folyamata azt jelenti, hogy az ember a személyes környezete közvetítésével, cselekvő aktivitásával veszi át, teszi belső értékévé a szocializációs folyamatok során azt a kultúrát, amely a tárgyakban, szokásokban, tevékenységi módokban, magatartási mintákban, kommunikációs stílusokban, a nyelv lexikai anyagában, az információkban, a környezet érték- és érdekviszonyaiban körülveszi. Az egyén érett személyiséggé alakul e folyamatban. Eszerint az enkulturáció a kultúrába való „belenövés”, kultúrlénnyé válás, a legátfogóbb tanulási folyamat, amely minden ember számára minden társadalomban elengedhetetlenül szükséges alapkészségek elsajátítása. A szocializációnál általánosabb fogalom, a fennálló társadalomba való beilleszkedésre tesz alkalmassá.

Gordon elmélete máig meghatározó fontosságú, bár a viszonyulás a modellhez többféle. Egyesek máig pozitívan viszonyulnak hozzá – a vita a monokulturalisták és a multikulturalisták között alakult ki. Az utóbbiak között több irányzat létezik – ezek bemutatását nem tartom a témához szorosan tartozónak.

Külön figyelmet érdemel R. Alba és V. Nee értelmezése, akik új keretet javasolnak, az elmélet újrafogalmazására vállalkoznak.³⁵⁶ Nem tagadják Gordon elméletének érdemeit, de szükségesnek ítélik felülvizsgálatát, kiinduló szempontjaik között vannak már eddig említettek és újak is. Elemzésüket Shibutani és Kwan etnikai rétegződési elméletére alapozzák. Az etnikai versengés az egyes csoportok között különböző szinteken és csatornákon folyik, ez az alapja a rétegződésnek. A kommunikáció is többszintű, személyes és csoportszintű, utóbbi esetében létezik csoportokon belüli és közötti – ami kihat minden esetben az integráció folyamatára. A modell lényegi következtetése, hogy még akkor is, ha etnikai csoportok kezdetben nagyon ellenségesek voltak egymással szemben, az idők során megtanulták az együttélés módozatait.^{357 358} Alba és Nee alaptétele az, hogy az asszimiláció feltételezi az etnikai különbségek, az etnicitás megszűnését, miközben ezek a különbségek továbbra is léteznek. Modelljük szerint miközben az egyes kisebbségi csoportok belépnek a többségi intézményekbe, nem szakadnak el korábbi közösségüktől, nem tagadják meg e

³⁵⁵ ROGLER, L. H. – CORTES, D. E. – MALGADY, R. G. (1991): Acculturation and mental health status among Hispanics. *Convergence and new directions for research. American Psychologist*, 46 (6), 585-597.

³⁵⁶ ALBA – NEE 1997.

³⁵⁷ SHIBUTANI, T. – KWAN, K.M. (1965): *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*, New York

³⁵⁸ Itt nem tértem ki Shibutani és Kwan elméletének további elemeire, többek között arra, hogy az asszimilációnak van társadalmi-szociális és lakókörzeti (települési) dimenziója.

közösségi kultúrát. Ugyanakkor az Alba-Nee elmélet szerint a belépés folyamata inkrementális, vagyis a folyamat menet közben erősödik, gyorsul.³⁵⁹

Végül, de nem utolsó sorban idézem Milton Yinger elméletét. Értelmezésében az asszimiláció mértékét egy adott környezetben négy összefüggő részfolyamat erőssége határozza meg.³⁶⁰ Ezek a folyamatok a (kulturális) akkulturáció, a (pszichológiai), a (strukturális) integráció identifikáció és a (biológiai) keveredés.

Az akkulturáció két vagy több csoport kapcsolatából eredő folyamat, amely a kulturális hasonlóság növekedése felé halad. A folyamat sokkal inkább érinti a kisebb és gyengébb csoportok tagjait, vagy a bevándorlókat, de az interakcióban résztvevő csoportok közül egyik sem vonhatja ki magát teljesen a rá gyakorolt hatás alól.

Az identifikáció pszichológiai folyamata során a különböző csoportokból származó egyének esetleg úgy gondolhatják, hogy ugyanahhoz a társadalomhoz tartoznak, egy új társadalomhoz, amely az egyének eredeti társadalmainak a keveredése révén jön létre. E különböző folyamatok oksági kapcsolatban állnak az akkulturációval, az integrációval és a keveredéssel, de analitikus szempontból elkülönülnek ezektől. Az identifikációban bekövetkező változások nem egyirányúak, nem egy nagyobb és egyre inkább bekebelező csoport irányába mutató egyirányú folyamat részei. Mind az én, mind pedig mások vonatkozásában nagyon fontos a tudatos és nem tudatos identifikációs szint közötti különbségtétel. Előfordulhat, hogy a két szint nem felel meg egymásnak, s ezt épp a körülmények változása teszi láthatóvá.

Integráción Yinger a strukturális asszimiláció azon folyamatát érti, melynek során a két vagy több, korábban elkülönülő alsóbb szintű társadalmi egységből a közös interakciók szintjére jutnak az emberek. Ezek az interakciók a konkrét helyzettől függően, a gazdasági és politikai intézményekben érvényesülő viszonylag személytelen kapcsolatokról a szomszédságok, baráti körök és házasságok személyes kapcsolataikig terjedhetnek. A változások során az integráció is különböző időpontokban bukkanhat fel.

A „vegyes” házasság jelentheti a csoport leginkább akkulturálódott tagjainak átlépését a többségi társadalomba. Elfogadott nézet szerint a biológiailag elkülönülő (kevés közös felmenővel rendelkező) és az eltérő örökségként jelentkező külső jegyek vagy genealógia alapján megkülönböztethető csoportok esetén a változó feltételektől eltekintve, kisebb a valószínűsége pszichológiai, kulturális vagy strukturális asszimiláció bekövetkezésének. Ahol

³⁵⁹ ALBA, Richard – NEE, Victor (2003): *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*, Harvard University Press

³⁶⁰ YINGER, 1994

a keveredés megtörtént vagy épp folyamatban van, a többi asszimilációs folyamat jelenléte is sokkal valószínűbb. A keveredés révén kialakuló népességhez az uralkodó csoport alacsonyabb rendű státust társíthat, illetve az is lehet, hogy ez különálló vagy köztes státust kap, de akár be is tagozódhat a magasabb státusú csoportba. A kérdés tehát komplex, a vegyes házasság hatása a többi asszimilációs folyamatra esetenként nézve különbözhet.

5. Szórványosodás és asszimiláció

A szakirodalom feldolgozásából kitűnik, hogy a szórvány kérdése – magyar kérdés. Attól, hogy külön fogalom nem alakult ki más nyelvekben a diaszpórától a szórványt megkülönböztetendő, ez Közép-Kelet-Európában meglepő. A térségben nincs olyan nemzet, amelynek ne volnának szórványai, a román nemzet esetében szinte csak szórványokról beszélhetünk Magyarország, Szerbia, Bulgária és Ukrajna esetében mindenképpen. A külön államiságú Moldova Köztársaság más kategória, természetesen. Ha tehát egy kultúra nem hoz létre egy jelenséghez kötődően külön fogalmat, annak szemléleti okai vannak: azt a helyzetet nem tekinti sajátosnak (a diaszpórától különbözőnek), vagy maga a helyzet nem fontos számára. Kimutatható, hogy a magyar, a román illetve a német kisebbségpolitika igenis jelentős hangsúly-különbségekkel kezeli ugyanazt a kérdést.³⁶¹

A magyar szakirodalomban a szórványtematika egy-másfél évtizede folyamatosan jelen van. Konferenciák sorozata tematizálja a kérdést, egyetemektől és akadémiai kutatóintézetektől kezdve a civil szféra intézményei és olykor még a politika is szervez szakmai tanácskozásokat a szórványról. Kötetek sora jelent meg az utóbbi években, az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete identitással kapcsolatos kiadványai közül több – külön sorozat részeként – a szórvánnyal kapcsolatos.

Azért kellett ezt előre bocsátani, mert mindmáig nem látni jelét annak, hogy szakmai körök az elméleti témakezelés során is különbséget kívánnak-e tenni szórvány és diaszpóra között. Két szerzőt kívánok e vonatkozásban idézni.

Bindorffer Györgyi az identitáskutatás egyik elismert magyarországi képviselője, a magyarországi németekkel kapcsolatos munkái közül külön figyelmet érdemel a *Kettős identitás* c. kötet.³⁶² A kötet egy kisebb település (Dunabogdány, kb. 3000 lakos,

³⁶¹ BODÓ Barna (2004): *Az identitás egyetemessége*, Kolozsvár: Polis, 178-186.

³⁶² BINDORFFER Györgyi (2001): *Kettős identitás*, Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet

háromnegyed részben svábok) német közössége etnikai-nemzeti identitáselemeinek a kutatási eredményeit, illetve a kutatást megalapozó elméleti részt tartalmazza. A kötetet sokszor és haszonnal nyitom ki, mivel viszonyítási alapot, szakmailag jól megalapozott tájékoztató forrást jelent. Ennek ellenére – talán: éppen ezért – van egy visszatérő kérdésem, éspedig az, hogy a szerző miért a Gordon-féle asszimilációs elméletre alapozza kutatását? Miért gondolja azt, hogy a Gordon-modell megfelelő értelmezési keretet nyújt számára? Azt jelentené ez, hogy Bindorffer Györgyi nem tartja szükségesnek a szórvány és a diaszpóra különbségtételt, azonos elméleti keretben modellezhető folyamatnak tekinti a szórványosodást illetve a diaszpórák integrációját?

A szórványok és a diaszpóra kutatásával kapcsolatosan is közölt fontos dolgozatokat Biczó Gábor.³⁶³ Az asszimilációkutatással kapcsolatos dolgozatának gyakorlati, kutatási része egy erdélyi szórvány vizsgálatát jelenti. A külön kötetként megjelent kutatási jelentésnek kb. a felét az elméleti megalapozás adja és a magyar szakirodalomban az egyik legjobb összefoglalásnak ítélem az asszimilációt illetően. Ebben az esetben is azt látom, hogy a kutató nem tartja szükségesnek a diaszpóra-asszimiláció és a szórványosodás kérdésének külön elméleti kezelését.

A véleményem eltér a két jeles kutatóétól, a jelen dolgozat éppen ebben a szellemben íródott. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanom, ez idáig nem született meg a szórványosodás elmélete. Ezt komoly elméleti kihívásnak tekintem, és ennek a dolgozatnak a folytatásaként megkísérlem egy elméleti modell megalkotását a szórványosodás folyamatának elméleti megragadására.

Barna Bodó: Diaspora – identity – national borders

Summary

Diaspora is trendy concept. In Hungarian, the inner diasporas is too. We use it and take advantage of it. It is easy to do it, because it has no exact definition and the used definitions have series of dynamic (more exactly: inaccurate) elements. In most of the cases we associate inner diasporas with cumulated handicap, social justice or morality – all with the purpose of making better.

³⁶³ BICZÓ, 2004. és BICZÓ Gábor (2007): A nemzetközi diaszpóra-kutatás eredményeinek gyakorlati jelentősége a magyar szórványkutatásban, In: BALOGH B. – BODÓ B. – ILYÉS Z. (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*, Budapest: Lucidus – Kisebbségkutatás Könyvek, 15-28.

When talking about inner diasporas, there is no one clear-cut scientific point of view, it hardly appears in any scientific text. Diaspora is different – sociologists, political scientists, anthropologists, psychologists researched it -, and means the existence of migrant ethnic groups which integrates in a larger society on other soil. However, the inner Diaspora is a group which is created not by choice – like in the former case -, but by history itself (cataclysms, the movement of borders and etc.).

The diaspora in our conceptual usage is related to assimilation. After Milton Gordon's classical theory many new theories were created, however there is no comprehensive theory for the process of "diasporization" (the assimilation of inner diasporas).

The main objective of the paper is the theoretical contextualization of "diasporization", by the comparison of inner diaspora case-studies and the aspects of their assimilation.